

A varázsvölgy lakója

A 36. filmszemlén Gaál István filmrendező a Mozgóképek Mesterei díjat kapta. 2003-ban Pásztó város díszpolgári kitüntető címet adományozott neki díjainak sokasága mellé (1981: érdemes művész; 1991: Kossuth-díj; 1994: a Magyar Köztársaság Érdemrendjének Középkeresztje; 1996: Nógrád Megye Díszpolgára; 1999: Életműdíj; 1999: az Olasz Köztársaság Érdemrend lovagi fokozata).

Gaál István Salgótarjánban született, iskoláit már Pásztón kezdte. Így nyilatkozik erről az időszakról: *„A Pásztón töltött évek voltak egész gyermekkorom, ha nem egész életem meghatározó esztendői. Ma sem tudom másnak nevezni a Zagyva-völgyet, amelyben feküdt, mint varázsvölgynek.”* Pásztó után Szolnok következett életének állomásként. *„S nem különös, hogy az a Zagyva, amelynek Pásztónál felduzzasztott medrében a lovakat csutakoltam, s amelyben pancsikoltunk meg kutyaúszással tanultunk úszni és így tovább – pontosan Szolnoknál szalad a Tiszába?”*

1947-ban a család Szolnokra költözött, a középiskolás éveket pedig Szegeden töltötte. Majd Budapest a következő állomás, ahol beiratkozott a Színház- és Filmművészeti Főiskola filmrendezői szakára. Már vizsgafilmjével, a Pályamunkásokkal díjat nyert a bécsi Világifjúsági Találkozón. Gaál István erről az etüdjéről így vall: *„A pásztói állomásnak a Szurdokpüspöki felé vezető vasútvonalának a lenti őr házánál (már lebontották) hallottam olyan nyolcéves koromban először a pályamunkásokat dolgozni. Lenyűgözött az a fantasztikus ritmus és soha nem fogom elfelejteni, hogy az egyik munkás úgymond talán piszkálódva mondta, hogy öcsi, beállsz? – Be én! – mondtam hetykén. Beálltam és elkezdtük verni a dolgot, de nem bírtam egy percnél tovább, iszonyatosan nehéz egy csákány, ám megdicsértek, mert nem estem ki a ritmusból. Ezzel az emlékekkel mintegy táltos, úgy jöttem hazafelé és bent maradt egy horog. És ez pontosan 1956 környékén ugrott elő, amikor ilyen fotóetüdet készítettem, mert ki volt szabva nekem. Bár rendező szakon végeztünk, de fotografálni is kellett és azt kiértékelni. Mit tesz Isten, fent a hűvösvölgyi villamosmegállónál hallottam valami fantasztikus zajt – ó istenem, mondtam, hát megint krampácsolók dolgoznak és elkezdtem fotografálni őket. Akkor jött a gondolat, hogy kellene csinálni egy mozgást, az álló fotó jellegű rögzítésekből.”*

Diploma után a Hunnia Filmgyárban ügyelőként dolgozott, ekkor nyerte el a római filmfőiskola, a Centro Sperimentale di Cinematografica ösztöndíját. Hazatérése után elkészítette a Balázs Béla Stúdió produkciójában az „Oda-vissza” című filmjét, a „Cigányok”-at és a „Tisza – Őszi vázlatok” című művét, a Sodrásban előtanulmányát.

1963. július 11-én fogadták el „Sodrásban” forgatókönyvét és megbízták a rendezésével. Aznap írt egy levelet Csohány Kálmán grafikusművésznek, akivel Pásztón együtt töltötték gyermekkoruk jelentős részét és a későbbiekben is megmaradt jó barátságuk: *„Kétségtelen, hogy önéletrajzi írás is egyben a szó legszorosabb értelmében. A mellékelt könyvben minden figura több régi ismerős szintézise. Úgy hiszem, kicsit sikerült mindegyikhez egy darab önmagamot csatolnom legyen az pozitív, vagy negatív jelű. Hogy a filmben szereplő szobrászt Kálmánnak keresztelhettem, az számomra megtisztelő. Hiszen*

Luja rengeteget köszönhet neki. Talán meglepődsz, ha mindezen felül kérelemmel jövök. Kereken és egyszerűen azzal, hogy életem első filmjében személyesítsd is meg azt a személyiséget, aki annyira összeforrott Veled attól a pillanattól kezdve, mióta a figura a drámában fellépett. Én a gyökeremmel együtt atmoszférám is szeretném megmutatni és ebben a megvilágításban a dolog jellege nem egy szerep eljátszása (amire azt hiszem nem is vállalkoznál soha), hanem segítség Gaál Pistának”.

A szeretett Tiszán játszódó első játékfilmje itthon és külföldön is kivívta a közönség és a kritika elismerését, a Karlovy Vary-i Nemzetközi Filmfesztivál fődíját nyerte el. *«A Sodrásban elsőként adta tudtul a világnak, hogy Magyarországon „másfajta raj” állt a kamera mögé.»* (Zalán Vince)

A film témája a fiatalság első komoly találkozása a halállal, egy barát elvesztésével. A fiatal diáktársaság önfeledten napozik a Tisza-parton, fürdőznek, a víz alá merülnek iszapért. Egyiküknek sem tűnik fel, hogy hiányzik valaki, Gabi vízbe fulladt. A fiúkat és a lányokat a tragédia önvizsgálatra kényszeríti: kié a felelősség, hogyan viszonyulnak egymáshoz és a világhoz. A film nagysága, hogy a nézőben is lelkiismeret-furdalás ébred, éppen úgy, mint a fiatalokban, hiszen mi sem vesszük észre, hogy valaki hiányzik.

Gaál István egész életművét átítatják a pásztói emlékek: a *Legatoban*, a *Keresztelőkben*, a *Sodrásban*, a *Béni bácsiban* felsorakoznak az időközben várossá nőtt faluja élményei, és a számára oly kedves személyek. A *Zöldár* című film nagy részét a Cserhátban, Hollókötől nem messze vették fel. *„Ez a táj, mondjuk, ha a Mátrát veszem alapul, nekem mindig olyan volt, hogy gondolatban nekitámasztottam a hátamat, akkor úgy éreztem, hogy legyőzhetetlen vagyok, senki sem tud hátulról ledöfni, előlről pedig hadd jöjjenek: tehát tulajdonképpen ez a pásztói kötődésem, egyszerűen az, hogy minden ember, akinek érzelmi fölöslege van az a szülőföldjéhez igenis kötődik.”*

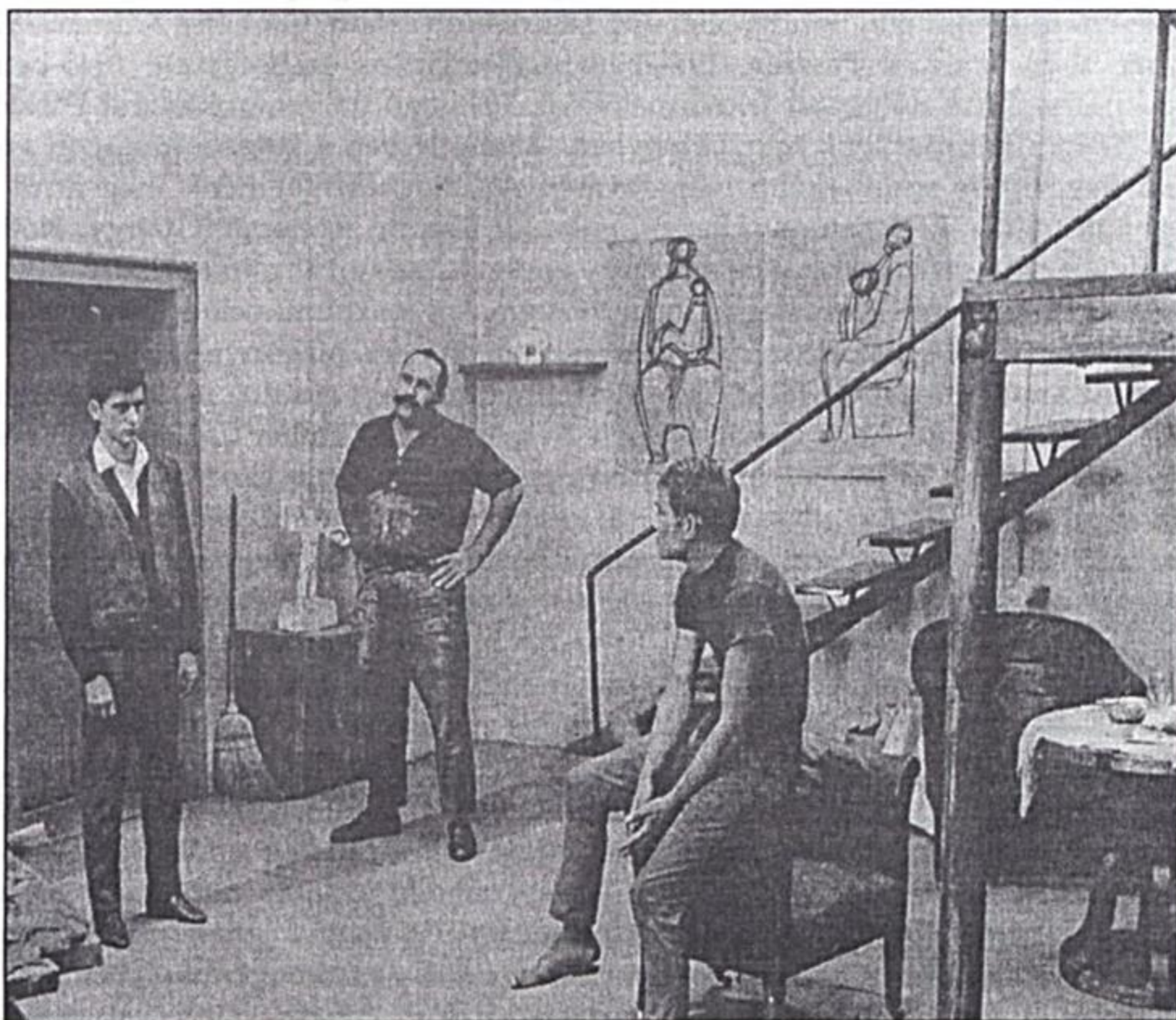
A *Zöldár* és a *Keresztelő* című alkotásait *Sodrásban* folytatásának is tartják, trilógiának tekintik. Az 1967-ben készült *Keresztelőkben* *„a gyerekjátékok, a „harcok” mind-mind pásztói eredetűek. Pásztón földrögökkel csúzliztunk, mert kövel megbeszélés szerint nem volt szabad. Pásztón sodortunk akácfalevelet először újságpapírba, a Kohutkastély lankáján cigarettáztunk. Aztán ott volt nekünk a Babják-malom, a vízimalom, amelynek imádtuk a zúgóját. A Kövicsesből ugyanis leágaztattak egy patakot, a Malompatakot, átvezették a falun, majd visszacsatlakoztatták a Kövicsesbe. Ebben a „kitérőben” állt a malom, a Kövicsesből nyerte az erejét. Itt dolgoztak a képfestők, az indigót ebbe a patakba engedték bele.”*

1987-ben készült el *Béni bácsi* c. portréfilmje, Rajeczky Benjáminról. Ő volt a pásztói Szent Lőrinc plébániatemplom perjele, ciszter szerzetes, aki Innsbruckban végezte a teológiát, majd Kodály osztályában a zeneszerzés szakot. Gaál István életének rendkívül meghatározó személye volt, nemcsak gyermekkorában, de filmes pályáján is sok segítséget nyújtott tanácsaival: *„Minden filmemet megnézte, a neki küldött forgatókönyveimet megbírálta.”*

„Póztalan egyénisége, egyszerűsége illő filmkörítést kapott Gaál István művében. Különleges cirkalmak nélkül, élete különböző színtereinek a háttereként való fölsvillantásával láthattunk egy embert, aki hinni tud, emberiségben, tudományban, művészetben, nemzetben és előrehaladásban. S amíg őt figyeljük a képernyőn, azt gondoljuk, hite, derűje, ember szeretete ránk, nézőire is átterjed. A jobbító portréfilm – az utóbbi időben képernyőn ritkán szereplő műfaj ez – kivételesen szép példányát láthattuk a Béni bácsi című munka bemutatásakor.” – írja Lócsei Gabriella kritikájában.

A nagyközönség által is ismert filmjeit, mint a *Magasiskolát*, a *Holt vidéket*, a *Legatót*, a *Cserepeket*, az *Orpheusz és Eurydikét*, a *Peer Gynt-t*, a *Gyökereket* a hazai és a külföldi szakma is messzemenően elismerte, díjakkal jutalmazta. 1993-ban meghívták Indiába a púnai egyetemre, itt egymást követő három évben két-két hónapos rendezői kurzust tartott.

Az utóbbi hónapok is munkával telnek: most készíti az Indiában felvett anyagból egy 15 perces dokumentumfilmet.

A Sodrásban c. film fotója
Holt vidék – Csohány Kálmán litográfiája